

Interpretace indexikálních výrazů v českém dialogu

Jana Hoffmannová

(Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.)

V tomto příspěvku se zaměřím na dvě hlavní otázky: (1) jak jsou indexikální (především deiktické) výrazy typu *ten, takovej, takovej ten, nákej ten, takovej nákej, takovej jako, tamten, takovýdle, tudle, támdle, ted'ka* apod. interpretovány, vykládány, zařazovány v české lingvistice a jak k nim přistupují představitelé některých blízkých oborů; (2) jak jsou tyto výrazy interpretovány účastníky běžných, nepřipravených mluvených dialogů, kde jsou mimořádně frekventované. Stranou ponechám slovnědruhově zařazení sledovaných výrazů: jde o zájmena (ev. zájmenná příslovce) ukazovací, „pseudoukazovací“, vymežovací, neurčitá, nebo snad o částice?

Zabývám se tedy výrazy, které jakožto jazykové znaky mají především indexový charakter a obvykle se u nich uvádí, že jejich interpretace (reference, identifikace jejich významu) je zcela závislá na kontextu. V novějších českých mluvnících (*Mluvnice češtiny 2*, 1986, s. 81 – 104; Karlík – Nekula – Rusínová, 1995, s. 291 – 293; Cvrček a kol., 2010, s. 218, 274; Štícha a kol., 2013, s. 397 – 402) se celkem shodně u „slov zájmenného typu“, „deiktických slov“ rozlišuje funkce ukazovací (deixe vnější, situační, exofora, realizovaná často spolu s ukazováním gestickým) a odkazovací (deixe vnitřní, kontextová, endofora), členěná dále podle směru odkazování na anaforickou a kataforickou čili preparativní. Ostatně podobně je základní ukazovací/odkazovací funkce zájmen pojata už např. v *Morfologii slovenského jazyka* (1966, s. 256 – 277), kde se ještě nehovoří o deixi či deiktických výrazech. Kromě toho gramatiky většinou u výrazů *ten, to, takový* uvádějí i významy expresivní, emocionální (*Ty její krásné oči!*; *Co si to vymýšlí?*; *Takový nečas!*).

Kromě těchto základních shod je však terminologie u jednotlivých představitelů české lingvistiky značně rozrůzněná; diferencované je i pojetí „kontextu“, resp. vztahu mezi situací, textem a kontextem; a k hlavním funkcím a významům přibývají další. M. Komárek (1978a; 1978b, s. 7 – 65) při výkladu zájmenných deiktických výrazů rozlišuje identifikátory neurčité (indefinita), k nimž počítá kromě zájmen neurčitých i tázací, a určité (definita), tj. hlavně demonstrativa. Zakladatel *Pražského lingvistického kroužku* V. Mathesius (1947) v článku o přívlastkovém *ten, ta, to* konstatoval, že deixe vnější se týká situační reference k objektům a plní hlavně funkci rozlišovací (*ten obraz u dveří*). Za zvláštní pozornost stojí, že u deixe vnitřní uvádí funkci připomínací (poukaz k něčemu, co už je známo mluvčímu, případně i posluchači, co je součástí jejich společné zku-

šenosti): *tím hlídáním se to zdrazí*; nejde tedy jen o odkazování vnitrotextové, ale i zkušenostní, „mentální“. K tomu připojuje i význam emocionální (mluvčí má ke známé věci či osobě citový vztah, kladný nebo záporný: *ten náš tatínek stárne*; *Co tu chce ten člověk?*). V tomto významu lze přívlastkové *ten* užít i u jmen vlastních a u jedinečné reference: *ten náš Jirka se zbláznil*; *to sluníčko dnes hřeje*...

Ze starších českých prací je nutno uvést ještě slavistickou studii H. Křížkové (1971), která za hranicemi ukazovacích/odkazovacích funkcí vyzdvihla funkci expresivní, ale také významy přibližnosti a neurčitosti (často v kombinaci s neurčitými zájmeny: *takový nějaký*...) nebo význam příkladový (*třeba takovej Ferdinand*...). Vedle konkrétní reference zdůraznila referenci druhovou, generickou (i typ *to je taková hračka*). Touto studií se později do značné míry inspirovaly M. Hirschová a hlavně L. Uhlířová (viz níže).

Na Mathesiovo téma (přívlastkové *ten*) navázala E. Schneiderová (1993) svým výzkumem zaměřeným na každodenní mluvené projevy v nejrůznějších situacích. Obdobně jako Mathesius uvedla funkci rozlišovací, ukazovací (často s doprovodem gest: *já bych si vzala toho Škvoreckého* – zákaznice ukazuje na knihu vystavenou na pultě), připomínací (poukaz ke skutečnosti účastníkům rozhovoru známé (*tak tu válku prohráli*; *tak k tomu minulému zápisu*), expresivní či emocionální (význam intenzifikační, zesilující: *ty moje záda se mě už natrápily*; *ta naše máma se pořád bojí*...). Přidává i funkci výplňkovou (hromadění „deiktických“ slov při nejistotě, hledání výrazu): *beru ty prášky na ten žlučník*; *já bych chtěla takovou tu trubičku, jak se to zastrkuje do té láhve šlehačkový*... Upozorňuje i na vnitřní, kontextovou (či spíše textovou) deixi, kdy se identifikátor – např. spolu s elipsou – stává prostředkem koheze... *pět černých fix/ale ne ty normální/ty kuličkový*.

M. Hirschová (1988) se zabývala speciálním užitím výrazů *takovej* a *tak* – v mluvených projevech – v jiných funkcích než funkce deiktická (identifikační). Případy jako *přišel v takovém modrém kabátě*; *měla takové divné oči* interpretuje jako pseudoidentifikaci, ev. identifikaci objektu v rámci něho samého nebo v rámci druhu (*to je taková krabička*). Spojení typu *bylo to tak dobré*; *ty jsi tak protivnej* vykládá jako vyjádření intenzity, vysokého stupně příznaku. Upozorňuje i na kombinace „identifikátorů“ určitých a neurčitých *takový nějaký/nějaký takový*, *tak nějak/nějak tak*; a významy spojení typu *byl takový nějaký rozrušený* označuje jako „určitou neurčitost“, relativizaci příznaku, přibližnost. U všech interpretovaných typů počítá i se subjektivním zaujetím mluvčích; a podobně jako E. Schneiderová zdůrazňuje prolínání jednotlivých významů a funkcí (i s funkcí výplňkovou).

L. Uhlířová (1992) se zaměřila hlavně na kombinované výrazy typu *ten nějaký/nějaký ten* (také *takový ten* apod.); používá termín determinátory a odkazuje na Z. Hlavsu (1975), který užíval pro podobné případy termín delimitátory identifikační. L. Uhlířová připisuje zkoumaným spojení význam určitý (vyplývající z (a) předchozího zmínění v textu, (b) ze situace, (c) ze sumy znalostí sdílených mluvčím a adresátem – mluvčí např. odkazuje na to, že o témže předmětu s adresá-

tem už někdy mluvil: *vydělal si nějakou tu korunu; shodil nějaké to kilo*), ale někdy i význam neurčitý (když mluvčí předpokládá, že předmět adresátovi není znám, ale ani ho nehodlá identifikovat). Ve hře je řada sémantických a pragmatických odstínů (příznak přibližnosti, nevelké míry; mluvčí si je vědom nepřesnosti, neúplnosti sdělení, nebo mu na přesném určení reference ani nezáleží). Autorka věnuje pozornost i hromadění determinátorů neurčitosti (toto paradoxní spojení označuje např. výrazy *takovej nějakej, nějak takovej*, velmi frekventované v běžných mluvených projevech) a také jim připisuje význam „toho druhu“ nebo „nevím přesně jaký“. U těchto kombinovaných výrazů sleduje mj. slovosledná omezení.

Postřehy českých lingvistů týkající se indexových výrazů lze však bez problémů souvztažnit se stěžejními díly některých zahraničních vědců. Už v klasické práci souputníka PLK K. Bühlera (1934) je možno najít oporu pro rozlišování přímé reference k situačně přítomným objektům (*demonstratio ad oculos*) a nepřímé reference k objektům percepčně nedostupným, k představě či znalosti objektu, nebo i ke vzpomínkám (*Deixis am Phantasma*; srov. k tomu Kaderka, 2011, s. 108). É. Benveniste (1974, s. 64n.) věnoval velkou pozornost deiktickým výrazům, které získávají význam až z promluvy (mluvní situace), a rozlišil za tímto účelem „modus zprávy“ a „modus promluvy“.

Z prací zaměřených sociologicky nebo etnometodologicky, jež ale v mnohém harmonují s orientací současné pragmatické lingvistiky,¹ je nezbytné uvést H. Garfinkela (1967; Garfinkel – Sacks, 1970). Podle něho udílení smyslu v každodenních životních situacích závisí hlavně na interpretaci indexikálních výrazů; indexikálnost se ale netýká pouze výrazů deiktických, ale i některých plnovýznamových lexémů a celkového smyslu promluvy. Běžné vyjadřování nevyžaduje jednoznačné formulace; nelze ho „vyčistit“ směrem k jednoznačnosti, zbavit kontextové závislosti, ani není možno tyto formulace donekonečna upřesňovat, vysvětlovat, „de-indexikalizovat“. Musíme se spokojit s tím, že naše jazykové jednání samo organizuje příslušný kontext tak, aby naše formulace byly interpretovatelné. J. J. Gumperz (1982) chápe indexikální prvky jako prostředky kontextualizace: patří sem volba slov a idiomů, ale i prostředky prozodické a mimojazykové (proxemika, držení těla, gesta, pohledy...), a rovněž prostředky „deixe sociální“ (oslovení, tykáni/vykání). Tyto prostředky nejsou pouze interpretačně závislé na kontextu, ale mají naopak i aktivní kontextotvornou úlohu; i tento autor tvrdí, že s obsahem promluvy vlastně současně poskytujeme partnerům rámec, kontext vhodný pro její interpretaci. Chápe tedy kontextualizaci jako trojmístnou relaci mezi (a) výrazovými prostředky (idiomatika, gestika, prozódie aj.), (b) významem (interpretací) jazykových jednání a (c) zásobami vědění (*frames*), které umožňují interpretaci jakožto její relevantní kontext.

Všichni naposledy uvedení autoři se tedy shodují na tom, že indexikální výrazy (v širokém smyslu) interpretujeme, konstruujeme jejich význam na základě relevantním způsobem organizovaného kontextu; do interpretace vstupují naše znalosti, „univerzum diskurzu“, zkušenosti sdílené s partnery. Na této cestě

od řečeného k míněnému (srov. Grice, 1975 aj.) se neobejdeme bez implikatur a vyvozování inferencí; tuto interpretační práci nám usnadňuje značná míra konvencionalizace kontextualizačních prostředků, fungování určitých interpretačních šablon. H. Sacks (1992) tu zdůrazňuje vztah podmíněné relevance mezi replikami v párových sekvencích, který lze postihnout sekvenčními vzorci, a upozorňuje na napětí mezi těmito typizacemi jazykového jednání a jejich aktuálním kontextovým zapojením.

Na podkladě naznačených přístupů si dovoluji v závěru první části příspěvku navrhnout tento přehled funkcí a významů, které mohou být výsledkem naší interpretace indexikálních výrazů v mluvených projevech. Pohybujeme-li se převážně v oblasti (1) *deiktické sémantiky* (identifikace, reference), můžeme rozlišit (1a) vnější, situační deixi (funkce ukazovací, ev. rozlišovací); (1b) textovou deixi (vnitrotextové odkazování – anaforické nebo kataforické); (1c) vnitřní, „mentální“ deixi (funkce připomínací, zkušenostní; poukazujeme ke známým, ale situačně nepřítomným skutečnostem, společným znalostem, i ke skutečnostem neexistujícím nebo „existujícím“ např. jen ve vzpomínkách). Pohybujeme-li se převážně (2) v *oblasti pragmatické* (oblasti emocionality, subjektivního zaujetí, vyjadřování nejistoty apod.), můžeme rozlišit (2a) funkci pseudoidentifikační (včetně významu příkladového); (2b) funkci expresivní, emfatickou, intenzifikační (zdůrazňování, vyjadřování vysokého stupně příznaku); (2c) „určitou neurčitost“ (vyjadřování přibližnosti, nepřesnosti, nízké míry příznaku), (2d) funkci výplňkovou. Tyto funkce a významy se mohou v některých případech kombinovat. Do našich interpretací tedy vstupují a vyvozování inferencí nám umožňují (A) aktuální situace, (B) textové okolí („kontext“ ve smyslu „ko-textu“), (C) kontext zkušenostní, univerzum společných znalostí, (D) emoce a hodnotící postoje, (E) interpretační šablony, typizace, konvencionalizované vzorce.

Ve druhé části příspěvku se pokusím některé z těchto interpretačních možností předvést na několika ukázkách mluvených projevů z různých situací.²

Nákupní dialog v papírnictví (Z = zákazník, P = prodavačka)

Z: máte papíry do cvakacího bloku?

P: *tyhle* malý

Z: ne *takový ty* střední

P: tak *tyhle* / a ještě něco?

Z: dvojce *ty* kapesníky papírový

P: prosím a dál?

Z: máte *takový to do toho* jak se *to* scvakává / *ty* drátky

P: myslíte spinky do sešíváčky

Z: ano dvojce / a pouzdro na průkazku / *takovýhle* ale o trošku větší

P: větší už není

Z: tak jedno *todle*

P: ano a ještě něco?

Z: čtvrtky *takový ty* veliký

P: A jedničky *ty* sou největší / kolik?

Z: pět / a dejte mi ještě *ty* A trojky / taky pět / všechno děkuju

V racionalizované situaci institucionálního dialogu odpovídá užívání indexikálních výrazů asymetrickému rozložení rolí. Užívá-li je prodavačka (*tyhle, tyhle malý*), identifikuje jimi předměty, které má okolo sebe, ukazuje na ně nebo je předkládá zákazníkovi; jde o vnější, situační deixi, o funkci ukazovací a rozlišovací (1a). Užívá-li je zákazník, poukazuje většinou ke svým zkušenostem (1c), k něčemu, co už zná z minulosti (*papíry takový ty střední; čtvrtky takový ty veliký*) anebo ke své představě (*takovýhle ale o trošku větší*), kterou ale prodavačka nemůže identifikovat s ničím existujícím (*větší už není*). Vyjádření zákazníka *takový to do toho jak se to scvakává / ty drátky* působí jako velmi neurčitý identifikátor, náročný na vyvozování inferencí; identifikace prodavačky je ale (na základě jejích zkušeností) okamžitá, díky nasazení příslušné interpretační šablony.

Dialog, kterým účastníci A, B, C reagují na upoutávku filmu v TV:

A: Hele, Sestřičky.

B: *Ty* dávají až zejtra.

C: Dopa to byl, *ten* s *tim* pytlem?

A: Jirásková, ne?

C: Ale ne, *ten* s *tim* pytlem, jak *tam* v *tom* lese šilhal, koukal. *Takový* silný brejle. *To* byl *ten* Řehoř nebo jak se menoval... *ten* herec?

B: Nevim ... a viděli ste včera ve zprávách *ty* záběry z *těch* Domažlic?

Identifikační výraz *ty* v první replice účastníka B plní funkci textové deixe, anaforického odkazování (1b), zatímco *ten s tim pytlem* v první replice C identifikuje něco, co účastníci právě viděli, jde tedy o deixi situační (1a), stejně jako v případě určení *tam v tom lese*. U charakteristiky *takový silný brejle* by se dalo uvažovat o funkci pseudoidentifikační (2a). *Ten herec, ten Řehoř* – zde C užívá vnitřní deixi, odkaz ke společným znalostem účastníků (1c). V poslední replice B *ty záběry* mají identifikační funkci, připomínají společnou zkušenost – zatímco u *těch Domažlic* už nad funkcí připomínací převažuje funkce výplňková (2d).

Rozhovor muže (M, 50 let) s jeho matkou (S, 75 let)

M: tak co *ted'* budem dělat na zahrádce

S: já už asi nic / dyš *tam* něco udělám stejně mi *to* vykopáte / měla sem *tam* modrý *takový* hezký kytičky *ty* podléšky / dva keříčky a *jeden* se mi úplně ztratil a *ten druhý* mi děda *tudle* vyhodil / a tak sem ho *tajdle* přesadila no a sou *tam* tři kvítečky všeho všudy

M: jak *to* vypadá?

S: *takový* bleděmodrý hezký *ted'ka* to kvete / a víš jak je *tam ta* čemeřice *ta* tmavá? já si vyměním *tudletu* tmavou za bílou a *ta* má krásný *takovýdle* velikánský květy

M: mně se líbí na jaře *ten* žlutý dešť / forzýtyje / my sme jeli *tajdle* s Olinou a *tam* krásně už jim kvetly / *ta* úplně zářila *tam*

- S: no na slunečný straně kvete dřív no / *tady ta* má poupata dyť uvidíš *ta* kvete ňák pozdějc / no dyť já sem měla krásnej keř *to ste* vykopalí
- M: no dali sme ho ale *támhle* ne? *tam* to bude hezký protože *tamten kout*
- S: *tamten* ste vyhodili a *ta* byla krásná veliká bohatá / no víš jak to bylo *tajdle* vepředu

U tohoto rozhovoru je zajímavá specifická kombinace deixe situační (1a) a „mentální“ (1c). Oba účastníci totiž hovoří v přízemním pokoji rodinného domu s výhledem na zahradu, takže zčásti odkazují přímo k něčemu, co vidí, i s pomocí gest (*támhle, tamten kout*); zčásti pak ke skutečnostem, které z okna nevidí, ale mohou odkazovat ke společné znalosti zahrady, jejímu sdílenému obrazu (*víš jak je tam ta čemeřice?*), který umožňuje fungování inferencí. Užívají i dvojice rozlišujících identifikátorů (*jeden – ten druhý*). *Ten žlutěj děšť* v replice muže „M“ znamená nejprve referenci generickou, identifikaci druhu, pak přichází rozlišující identifikace rostliny téhož druhu na zahradě vlastní a cizí (*ta tam – tady ta*). V replikách staré paní se vyskytují i výrazy s funkcí emfatickou, intenzifikační (2b): *krásný takovýhle velikánský květy*. Příznačná je kolokviální podoba deiktických výrazů (*tajdle, tudle, tudletu, takovýdle*).

Vzpomínkové vyprávění staré paní

My od dětských let sme hodně chodili k vodě, protože *ta* řeka Malše, *to* byla krásná řeka, *to* bylo nádherný údolí, protože *ta* řeka dělala krásný oblouky, *takový* točila *takový*, no bylo *to* krásný, no. *To* byla krásná řeka, *ta* byla čistá, na *tej* nebyla dlouho žádná továrna vůbec, tak průsvitná, *tam* bylo vidět i *ty* kameny, dyž se šlo kolem. *Tam to* byl *takovej* obrovskej kopec, s *toho* kopce se sešlo k *tej* řece a tam byl *takovej* velikej kamen a *tam* my sme dycky skákali do *tý* vody. A pak *tam* zase byly *takový*, někdy se stalo, že přišla ňáká *ta* bouřka, no a teď do *toho* kopce bylo dost daleko, *to* vlastně už byla *ta* stráň, už z *tý* vody dyž sme vyšli na *tej* trávě, tak *tam* byly *takový* kameny zajímavý, jako střecha, byl *ten* obrovskej kamen jako střecha, tak sme nezmokli...

Vzpomínkovým charakterem vyprávění, bohatého na indexikální výrazy, je dáno, že je tu vyloučena deixe situační. Převažuje připomínací vnitřní deixe (1c), která umožňuje vypravěčce evokovat obraz krajiny jejího mládí. K ní se přidává deixe textová (1b), sloužící kohezi, anaforickému odkazování (*ta řeka Malše; to byla krásná řeka, ta byla čistá, na tej nebyla dlouho žádná továrna*). Někde lze uvažovat o funkci pseudoidentifikační (2a): *takový kameny zajímavý*, možná i o „určité neurčitosti“ (2c): *ňáká ta bouřka*. Hojná je funkce intenzifikační, emocionální (2b): *ta řeka dělala krásný oblouky, takový točila takový*. Řada výrazů pak plní hlavně funkci výplňkovou (2d) – jsou buď projevem hledání výrazu u staré mluvčí (*a pak tam zase byly takový...*), nebo jsou vyloženě redundantní, nezřídka zbytečně opakované (*s toho kopce se sešlo k tej řece...; už z tý vody dyž sme vyšli na tej trávě...*).

Běžné nepřipravené mluvené projevy jsou tedy plné nenápadných výrazů, je-

jichž přemíra může působit banálně, může být považována za signál neobrátlosti či nezkušenosti mluvčího. Snažila jsem se ukázat, že jejich interpretace není ničím samozřejmým a že vyžaduje náročné výkony jak od mluvčích (kteří by měli pro partnera vytvořit relevantní interpretační kontext – viz i teorii relevance D. Sperbera a D. Wilsonové, 1986), tak od recipientů, kteří musí identifikovat, k čemu se kdy vlastně odkazuje, zapojit své relevantní znalosti, zkušenosti a interpretační šablony, vnímat evokované emoce i „odfiltrovat“ redundantní výrazy výplňkové. Jazykovedce tato problematika zaujala už dávno a tato analytická pozornost se postupně zvyšovala s komunikačně-pragmatickým obratem a rozvojem výzkumu mluvených projevů. A jistě není náhodou, že zaujala i filozofy – od logických sémantiků až po současný „inferencialismus“, jehož významným českým představitelem je J. Peregrin (2008 aj.).

Poznámky

- 1 Shrnující informaci o těchto přístupech podává u nás nejnověji překlad knihy P. Auera (2014).
- 2 Přepisy ukázek pocházejí z různých zdrojů, proto nejsou upraveny podle jednotných pravidel transkripce.

LITERATURA

- AUER, Peter: *Jazyková interakce*. Praha: NLN 2014.
- BENVENISTE, Émile: *Problèmes de linguistique générale 2*. Paris: Gallimard 1974.
- BÜHLER, Karl: *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer 1934.
- CVRČEK, Václav a kol.: *Mluvnice současné češtiny I. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum 2010.
- GARFINKEL, Harold: *Studies in Ethnometodology*. New Jersey: Prentice-hall 1967.
- GARFINKEL, Harold – SACKS, Harvey: On Formal Structures of Practical Actions. In: *Theoretical Sociology: Perspectives and Developments*. Eds. J. C. McKinney – E. A. Tiryakian. New York: Appleton-Century-Crofts 1970, s. 337 – 366.
- GRICE, Herbert Paul: Logic and Conversation. In: *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. Eds. P. Cole – J. L. Morgan. New York: Academic Press 1975, s. 41 – 58.
- GUMPERZ, John Joseph: *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press 1982.
- HIRSCHOVÁ, Milada: Netypické případy užití ukazovacích výrazů *takový, tak*. In: *Naše řeč*, 1988, roč. 71, č. 2, s. 51 – 61.
- HLAVSA, Zdeněk: *Denotace objektu a její prostředky v současné češtině*. Praha: Academia 1975.
- KADERKA, Petr: Indexovost. In: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Eds. S. Čmejrková – J. Hoffmannová. Praha: Academia 2011, s. 103 – 115.
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN 1995.
- KOMÁREK, Miroslav: Sémantická struktura deiktických slov v češtině. In: *Slovo*

- a slovesnost*, 1978a, roč. 39, č. 1, s. 5 – 14.
- KOMÁREK, Miroslav: *Příspěvky k české morfologii*. Praha: SPN 1978b.
- KŘÍŽKOVÁ, Helena: Zájmena typu *ten* a *takový* v současných slovanských jazycích. In: *Slavica Slovaca*, 1971, roč. 6, s. 15 – 30.
- MATHESIUS, Vilém: Přívlaskové *ten*, *ta*, *to* v hovorové češtině. In: *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich 1947, s. 185 – 189.
- Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia 1986.
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966.
- PEREGRIN, Jaroslav: An Inferentialist Approach to Semantics. In: *Philosophy Compass*, 2008, roč. 3, č. 6, s. 1208 – 1223.
- SACKS, Harvey: *Lectures on Conversation 1, 2*. Oxford: Blackwell 1992.
- SCHNEIDEROVÁ, Eva: Užívání zájmena *ten* (v přívlaskové pozici) v mluvených projevech. In: *Naše řeč*, 1993, roč. 76, č. 1, s. 31 – 37.
- SPERBER, Dan – WILSON, Deirdre: *Relevance: Communication and Cognition*. Cambridge: Harvard University Press 1986.
- ŠTÍCHA, František a kol.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia 2013.
- UHLÍŘOVÁ, Ludmila: *Ten nějaký/nějaký ten* a případy podobné. In: *Naše řeč*, 1992, roč. 75, č. 5, s. 247 – 254.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu č. 406/12/1829 (Stylistika mluvené a psané češtiny), podporovaného Grantovou agenturou ČR.

RÉSUMÉ

The Interpretation of Indexical Expressions in Czech Dialogue

This contribution is oriented toward two questions: (1) how Czech indexical (above all deictic) expressions of the type *ten*, *takovej*, *takovej někej*, *tudle*, *támdle*, *tedka*... are interpreted by the participants in an ordinary unprepared dialogue and (2) how these expressions are interpreted and categorized in Czech as well as international linguistics. Attention is devoted to the relevant terminology (the expressions *indexical*, *deictic*, *identifiers*, *determiners*, *delimiters* and others) and to the attempt at connecting two approaches: (a) Czech interpretive tradition (beginning with V. Mathesius), (b) pragmalinguistic approaches inspired mainly by classic authors such as H. P. Grice, H. Garfinkel and J. J. Gumperz. The contribution emphasizes the dependence of the reference of these expressions to the situation and context, and it attempts to differentiate between their reference to an extra-textual situation, to the shared experiences of the communication partners, and to the intra-textual surroundings, as well as to their other functions (emotional or as fillers). The anchoring of the reference of these expressions in context is examined in several different communication situations.